

УДК 338.435(477) Доц. О.С. Ривак, канд. екон. наук – Львівський інститут економіки і туризму

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

В Україні частка заробітної плати у собівартості продукції значно нижча, ніж у країнах Західної Європи. За рівнем добробуту громадян наша країна посідає передостаннє місце серед 40 європейських країн. Спостерігається високий рівень бідності. Проблемою є значна диференціація доходів за регіонами і за видами економічної діяльності.

Ключові слова: доходи населення, бідність, заробітна плата, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, заборгованість з виплати заробітної плати.

Постановка проблеми. Найважливішим напрямом соціальної політики держави є сприяння зростанню реальних доходів усіх верств населення, підвищення рівня життя та досягнення стійкої позитивної динаміки у зростанні добробуту громадян та збільшення на цій основі платоспроможного попиту, який, своєю чергою, дасть поштовх для подальшого розвитку економіки.

Найбільше зниження реальних доходів населення за роки незалежності відбулося у 1991-1993 рр., коли вони скоротилися у 14 разів. У подальші роки рівень реальних доходів населення дещо підвищився, але не перевищував 25 % рівня 1990 р. Причинами такої ситуації були високі темпи інфляції у 1993-1995 рр. і зменшення обсягів реального ВВП [8, с. 67].

Внаслідок кризи, яка проявилась з четвертого кварталу 2008 р. до кінця 2009 р. за основними економічними показниками, Україну було істотно відкинуто назад. Так, рівень валового внутрішнього продукту відстав на п'ять років, показники інвестицій в основний капітал залишилися у 2004 р., виробництво промислової продукції відстало на сім років, а обсяги будівництва скоротилися до рівня 1996 р., коли взагалі мало що будувалося [1, с. 2]. Тому й не дивно, що реальна заробітна плата в Україні знизилась за січень-грудень 2009 р. на 9,2 % [2, с. 94].

За роки економічного зростання реальна заробітна плата зростала дещо вищими темпами, ніж ВВП, проте у нас заробітна плата занижена втричі або вчетверо. Її частка у собівартості продукції за роки зростання знижувалась і у 2008 р. становила лише 8 % (у 1996 р. – 13,6 %; 1999 р. – 12 %, 2001 р. – 11 %), тоді як у країнах Західної Європи – 45 %. ВВП України у 2009 р. становив лише одну четверту від внутрішнього валового продукту середньої європейської країни. А заробітна плата у нас менша, ніж середньоевропейська не в 4 рази, а в 20 разів! Про що це свідчить? Що навіть за нинішнього низького рівня ВВП українська економіка має ресурс для підвищення заробітної плати [3, с. 6].

За даними щорічного звіту Global Wealth 2010 одного з найвідоміших швейцарських банків Credit Suisse, наша країна за рівнем добробуту громадян посідає передостаннє місце серед 40 європейських країн, а середній статок громадянина України становить 2,7 тис. дол. – лише на 200 дол. від нас відстає найбідніша в Європі Молдова. Ми бідніші за білорусів, статок яких у середньому оцінюється в 6 тис. дол., росіян (10 тис. дол.), поляків (28,6 тис. дол.). Разом з тим, у нас налічується 35 тис. мільйонерів і близько 25 мільярдів [4, с. 3]. За оцінкою ООН, 78 % українців живуть за межею бідності,

споживчий кошик яких є меншим за визнану у світі межу бідності – 17 дол. на день [5, с. 3].

Поки що в Україні не відбулося винаходу механізму перерозподілу доходів від багатих до бідних. Це також не знайшло відображення у Податковому кодексі. Україна має колосальний розрив між бідними та багатими: один до 35. В Європі цей показник становить 1:6, у Китаї – понад 10. Розрив між багатими і бідними призводить до депресії в країні. Згідно із дослідженнями, проведеними серед 24 європейських держав, зокрема й України, наша країна посідає 23 місце за сімейними доходами та останнє за довірою до влади та фінансових інститутів [6, с. 3].

У 2010 р. ВВП перейшов позначку 4 %, індекс споживчих цін становив 109,1 %, у листопаді 2010 р. середньомісячна зарплата сягнула 2 353 грн. Упродовж року мінімальні пенсії зросли на 22 % – від 601,4 до 734 грн, до 922 грн, або на 24 % зросла й мінімальна зарплата. З початку року більше ніж на півмільярда (практично на третину) вдалося скоротити заборгованість із заробітної плати до 10.12.2010 р.

Генеральною угодою про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010-2012 рр. є зростання у 2010 р. середньої платні не нижче 17,8 % від показника 2009 р. У 2011 р. мінімум очікують на рівні 15 %, а вже 2012 р. заплановано зростання не нижче 16 %. Крім цього, у 2010-2012 рр. зростання реальної середньомісячної платні гарантовано на рівні, не нижчому за зростання реального ВВП.

Проблемою залишається значна диференціація доходів населення України та заробітної плати за регіонами та видами економічної діяльності, а також заборгованість із заробітної плати, яка сягає 5 % фонду заробітної плати.

Методика проведення дослідження. У роботі використовувалися загальнонаукові методи дослідження: спостереження, порівняння, системний аналіз, синтез, конкретизація, вимірювання, розрахункові аналітичні прийоми. Використання цих методів дало змогу здійснити дослідження у сфері доходів населення України в умовах ринкових перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Актуальні проблеми щодо формування доходів населення в економіці України, їх видів та інструментарію їх регулювання висвітлено в працях Ю.М. Бажала, Н.В. Грищака, С.Д. Дзюбика, В.І. Жданова, О.І. Кілієвича, О.М. Кушніренка, О.П. Романюка, Н.А. Руденка, В.А. Скуратівського, В.В. Юрчишина, В. Бандери, В. Буняка, З. Ватаманюка, О. Попової, А. Ревенка, О.М. Палія, Е.М. Лібанової, А. Мороза, Т. Моряка, С. Савлука, С. Панчишина, А. Стасишина, М. Стирського, Н. Холода, Г. Шемчушенка, Л.С. Лісогора та багатьох інших.

Постановка завдання. Дослідити структуру, динаміку та рівень номінальних та реальних доходів населення України в умовах становлення ринкової економіки та заробітної плати, зокрема за видами економічної діяльності та регіонами.

Виклад основного матеріалу. У загальній структурі доходів населення України заробітна плата становить 40,3 %, прибуток та змішаний дохід – 19,5 %, доходи від власності – 3,6 %, соціальні допомоги та інші отримані точні трансферти – 36,6 % (за III квартал 2009 р.). За III квартал 2009 р. доходи населення у розрахунку на одну особу становили 3998,2 грн.

Спостерігається значна диференціація доходів за регіонами України, зокрема, вищі за середній по Україні доходи у розрахунку на одну особу при-таманні м. Києву (6917,8 грн), Донецькій (4488,5 грн), Дніпропетровській (4291,9 грн), Запорізькій (4258,4 грн), Вінницькій (4143,5 грн), Чернігівській (4143,2 грн), Полтавській (4088,7 грн), Харківській (4030,3 грн) областям. В інших регіонах України доходи у розрахунку на одну особу нижчі за середньоукраїнські, зокрема у Закарпатській (2907,6 грн), Чернівецькій (2997,2 грн), Івано-Франківській (3235,7 грн), Тернопільській (3241,1 грн) областях, м. Севастополі (3250,9 грн) спостерігаються найнижчі доходи по Україні. Диференціація між найдохіднішими регіонами, м. Київ і найменш до-хідним, Закарпатською областю, становить 2,4 раза.

У регіональному розрізі найвища частка заробітної плати в загальній структурі доходів переважно спостерігається в регіонах з найвищими доходами: м. Києві (52,8 %), Донецькій (45 %), Дніпропетровській (45 %) областях. Найнижча частка заробітної плати здебільшого спостерігається в регіонах з найнижчими доходами: Закарпатська (34 %), Чернівецька (32 %), Івано-Франківська (32 %), Тернопільська (30 %) [2, с. 75].

Диференціація за величиною середньомісячної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності становить 3,4 раза. Так, за січень-грудень 2009 р. нараховано в середньому працівнику в сільському гос-подарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах 1206 грн (63,3 % до се-реднього рівня по економіці) та у фінансовій діяльності – 4038 грн (211,9).

У 2009 р. реальна заробітна плата загалом по Україні знизилась у всіх регіонах. Зниження становило 9,2 %. Найбільшою мірою вона знизилась у ве-ликих промислових центрах: м. Київ – на 11,8 %, Запорізька (12,6 %), Дніп-ропетровська (10,9 %), Донецька (10,6 %) області. Найменшою мірою зни-ження реальної заробітної плати відбулось в Закарпатській (4,5 %), Черні-вецькій (4,4 %), Миколаївській (4,2 %) областях.

Середня номінальна заробітна плата штатного працівника під-приємств, установ та організацій із кількістю найманих працівників 10 і біль-ше осіб у жовтні 2010 р. становила 2322 грн, що лише у 2,6 раза вище від рів-ня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на одну працез-датну особу (907 грн), що є яскравим свідченням низького рівня заробітної плати, особливо, якщо врахувати той факт, що середньооблікова кількість штатних працівників підприємств, установ і організацій із кількістю найма-них працівників 10 і більше осіб становила у жовтні 2010 р. лише 10,7 млн осіб [7, с. 55, с. 63].

Порівняно з вереснем 2010 р. величина заробітної плати зменшилася у середньому на 1,1 %, а порівняно з жовтнем попереднього року показник збільшився на 21,4 %. Нарахування за одну оплачену годину в жовтні 2010 р. становили 15,12 грн і були на 2,5 % більше, ніж у вересні 2010 р. Таким чи-ном, на зменшення величини середньої заробітної плати у жовтні 2010 р. на-самперед вплинуло зменшення фонду оплаченого часу.

Продовжує утримуватися високий рівень диференціації величин заробітної плати за видами економічної діяльності. Так, найбільш оплачуваними в економіці залишилися працівники авіаційного транспорту та фінансових уста-нов, а серед промислових видів діяльності підприємств із добування паливно-

енергетичних корисних копалин та виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення, де заробітна плата перевищила середній показник по економіці в 1,5-3,2 раза. Водночас, абсолютний обсяг заробітної плати працівників, зайнятих на підприємствах рибальства та рибництва, сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг із виробництва текстилю, одягу, хутра, шкіри і виробів зі шкіри, а також оброблення деревини та виробів з деревини, крім меблів, не перевищував 73 % від середнього рівня по економіці [7, с. 56].

У жовтні 2010 р. середня величина оплати праці в усіх регіонах була вищою за прожитковий мінімум для працездатної особи, разом з тим лише у п'ятох із них заробітна плата перевищувала середню по Україні: м. Київ – 3534 грн, Донецька область – 2683 грн, Дніпропетровська – 2448 грн, Київська та Луганська – 2377 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який не перевищував 77 % від середнього по економіці, спостерігався у Тернопільській, Волинській, Чернігівській та Херсонській областях.

Індекс реальної заробітної плати в жовтні 2010 р., порівняно з вереснем, становив 98,4 %, відносно жовтня 2009 р. – 110,8 % [7, с. 57]. Найбільше зростання цього показника з листопада 2009 р. по жовтень 2010 р. (відносно жовтня 2009 р.) спостерігалось у Рівненській (на 15,4 %), Волинській (на 14,8 %), Полтавській (на 14,6 %) та Луганській (на 14,0 %) областях. Упродовж жовтня 2010 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати зменшилася на 4,2 %, або 56,4 млн грн, і на 1 листопада 2010 р. становила 2183,9 млн грн, що на 12,9 %, або на 189,5 млн грн менше, ніж на початок року.

Якщо загалом по економіці обсяг невиплаченої заробітної плати на початок листопада становив 5 % фонду оплати праці, нарахованого за жовтень, то серед видів економічної діяльності він змінювався від 0,2 % у державному управлінні та освіті до 48,1 % у рибальстві, рибництві. У регіональному розрізі найвищим рівень такого співвідношення був у Кіровоградській (15,7 % фонду оплати праці), Харківській та Сумській (8,9 %), Миколаївській (8,8 %) та Луганській (8,7 %) областях, а найнижчим – у Дніпропетровській (1,1 %) [7, с. 58].

Висновки. Згідно з Програмою українського уряду, Україна проходить до 2012 р. етап становлення – це, власне, етап наведення порядку, виходу з кризи, закріплення тенденцій сталого розвитку. За цей період ми маємо перевищити докризовий обсяг валового виробництва.

Другий етап, що завершиться через 5 років – це етап прискореного зростання на базі інноваційно-інвестиційної моделі та системних реформ, які вже запрацюють. У кінці цього етапу ми маємо перевищити рівень ВВП, який був у 1990 р., і подвоїти доходи громадян.

У третій, десятилітній етап – це робота економіки в умовах створення нових постіндустріальних галузей, перетікання лівової частки валового внутрішнього продукту у високе технологічне виробництво і сферу послуг. Через 10 років Україна подвоїть ВВП, а доходи громадян досягнуть рівня європейських сусідів. Валовий внутрішній продукт на особу повинен бути на рівні, як мінімум країн – нових членів Євросоюзу.

За таких умов зростає значущість соціального захисту населення, яка спрямована на підвищення рівня життя та утримання його на бажаному рівні. У цей період найбільш результативними заходами є такі: а) підвищення рівня

реальної заробітної плати темпами вищими, ніж зростання ВВП з метою збільшення сукупного попиту і розвитку внутрішнього ринку; б) вживання заходів щодо подолання тенденції до зростання дифенції заробітної плати за регіонами та видами економічної діяльності; в) подальше зниження інфляції; г) активізація антимонопольної політики, оскільки внаслідок високого рівня монополізму в українській економіці ціни на велику кількість товарів і послуг завищені, а ціна на робочу силу значною мірою занижена; д) забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу з метою припинення нарощування валового зовнішнього боргу України та зміцнення національної грошової одиниці гривні; е) зниження податкового тиску на підприємницький сектор з метою поживлення інвестиційної та інноваційної діяльності, збільшення кількості робочих місць, розвитку галузей економіки, які на сьогодні недостатньою мірою забезпечують інвестиційний і споживчий попит та зменшення середньої ставки податків на споживання з метою збільшення попиту споживачів; є) подолання дефіциту державного бюджету з метою припинення нарощування державного боргу; ж) здійснення індексації зарплати і пенсій на рівень інфляції; з) наближення рівня соціальних гарантій до світових мінімальних стандартів; и) поступово переходити до застосування мінімальних споживчих бюджетів як необхідної умови підвищення рівня життя населення.

Література

1. Медуниця Ю. У 2012 році економіка досягне докризового рівня / Ю. Медуниця // Урядовий кур'єр. – 28 грудня 2010. – № 244. – С. 2.
2. Статистичний бюлетень України за 2009 рік. – С. 75-94.
3. Хара В. Суспільство морально готове до реформ / В. Хара // Урядовий кур'єр. – 20 листопада 2010. – № 218. – С. 6.
4. Біттнер О. Бідні бо ... багаті / О. Біттнер // Урядовий кур'єр. – 18 листопада 2010. – № 216. – С. 3.
5. Струк О. Хлібна картка українця / О. Струк // Контракти. – 20.09.2010. – № 38. – С. 2-3.
6. Ковальова В. Багаті мають поділитися / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. – 11 серпня 2010. – № 147. – С. 3.
7. Про соціально-економічне становище України за листопад 2010 року. – С. 55-62.
8. Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку. – К. : Вид-во "Лібра", 2001. – 342 с.

Рывак О.С. Доходы населения Украины в условиях становления рыночной экономики

В Украине часть заработной платы в себестоимости продукции значительно ниже, чем в странах Западной Европы. По уровню благосостояния граждан наша страна находится на предпоследнем месте среди 40 европейских стран. Наблюдается высокий уровень бедности. Проблемой является значительная дифференциация доходов по регионам и по видам экономической деятельности.

Ключевые слова: доходы населения, бедность, заработная плата, номинальная заработная плата, реальная заработная плата, задолженность по выплате заработной платы.

Ryvak O.S. Population incomes in Ukraine in terms of the exit from a crisis

The part of salary in the unit cost of Ukrainian products is much lower than in the countries of the Western Europe. Our country occupies the next to the last place comparing the level of welfare of citizens in 40 European countries. The high level of poverty is observed. Significant income differentiation among the regions and spheres of the economic activity is a problem.

Keywords: population incomes, poverty, salary, nominal salary, real salary, salary payment debt.